

Postbus 242
2130 AE Hoofddorp
T (088) 496 04 21
E info@cea.nl
I www.cea.nl

Datum binnenkomst : 14 februari 2025 Referentie : 25/ICEA/02960 Telefoon : (088) 496 04 21
Bijlage(n) : Behandelaar : Coen Bongers E-mail : info@cea.nl

Onderwerp Reactie PwC - Consultatieformulier uitgangspunten raamwerk

Let op

Het ingevulde consultatieformulier op pagina 3 t/m 15 bestaat uit vijf onderdelen. Ieder onderdeel verwijst naar de relevante paragraaf van [het consultatiedocument](#) en bevat de bijbehorende doelstellingen, uitgangspunten, consultatievragen en antwoordvelden. Houd hier rekening mee bij het lezen van deze reactie.



Commissie Eindtermen Accountantsopleiding
Per email verzonden

14 februari 2025

Betreft: Reactie PwC consultatie uitgangspunten raamwerk herziening eindtermen

Geachte lezer,

Onder verwijzing naar de openbare consultatie van de Herziening eindtermen – uitgangspunten raamwerk, gepubliceerd op 12 december 2024, maken wij graag van de gelegenheid gebruik hierop te reageren.

Inleiding

De Commissie Eindtermen Accountantsopleiding (CEA) voert een herziening uit van de eindtermen vanwege de maatschappelijke en beroepsspecifieke ontwikkelingen. PwC is een voorstander van een herziening en het opstellen van nieuwe uitgangspunten voor het raamwerk. Voordat wij ingaan op de specifieke consultatievragen die zijn gesteld zijn er twee specifieke onderwerpen die we ook willen benadrukken.

Goede communicatie over doelstellingen

PwC onderschrijft de genoemde uitgangspunten voor het raamwerk van de te herziene eindtermen - zoals deze zijn weergegeven op pagina 3: i) leeruitkomsten als basis; ii) themagericht raamwerk; iii) integratie van theorie en praktijk; iv) normering en v) instroom en doorstroom. PwC benadrukt wel dat het daarbij van belang is dat door de CEA goed wordt uitgelegd dat dit tot doel heeft om te komen tot een betere studeerbaarheid van de accountantsopleiding. En dat de aanpassingen niet zijn ingegeven vanwege aanpassingen in de kwaliteit van de accountantsopleiding of de accountant.

Tempo van de verandering

Als we kijken naar de tijdslijn van de herijking van het beroepsprofiel en het opstellen van de eindtermen dan concludeert PwC dat het, zelfs zonder onverhoopte vertraging in het proces, nog een aantal jaren duurt voordat het effect van de herziening op de opleidingen merkbaar zal zijn. De sector

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.



heeft de naam om beperkt veranderingsbereid te zijn. Het advies zou hier zijn voor alle stakeholders, in het belang van (de aantrekkelijkheid van) ons mooie beroep: vooral doorpakken op het dossier van de aanpassing van de opleiding.

Mocht er naar aanleiding van onze consultatiereactie nog vragen zijn, dan zijn wij uiteraard bereid een en ander toe te lichten.

Met vriendelijke groet,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

drs. R.P.R. Jagbandhan RA

Lid van de directie, verantwoordelijk voor Risk & Quality

Onderdeel 1 van 5	
Paragraaf 3.1 Eindtermen op basis van leeruitkomsten	
Doelstellingen	A. Eindtermen die zodanig van opzet en inhoud zijn dat ze: <ol style="list-style-type: none"> 1. toekomstbestendig zijn; 2. opleidingen de ruimte geven voor het ontwikkelen van het curriculum en innovaties in onderwijs- en toetsvormen.
Uitgangspunt	<p>Het nieuwe raamwerk beschrijft de eindtermen op basis van leeruitkomsten met op strategisch niveau kaders voor het onderwijs- en toetsprogramma. Onderwijsinstellingen en RPO zijn aansluitend verantwoordelijk voor het opleidings- en toetsprogramma dat wil zeggen het ontwerp van leer- en lesdoelen en de onderwijs- en toetsvormen.</p>
Consultatievragen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Welke kansen ziet u (bij het ontwerpen en invullen van het opleidings-en toetsprogramma) wanneer CEA de eindtermen beschrijft op basis van leeruitkomsten? 2. Welke belemmeringen ziet u (om dit te realiseren)?
Vanuit welk perspectief beantwoordt u de vragen? (student, werkveld, opleiding)	<p>Werkveld & stagebureau</p>
Antwoorden	<p>Kansen:</p> <p>Het voordeel van het definiëren van eindtermen op basis van leeruitkomsten is dat de focus komt te liggen op wat een student moet kunnen, begrijpen en toepassen na het volgen van een onderwijseenheid. Het definiëren van eindtermen op basis van leeruitkomsten op een wat hoger niveau draagt bij aan de mogelijkheid om, uitgaande van de leeruitkomsten de opleiding, beter en sneller aan te passen aan de toepassing van conceptuele kaders op actuele en relevante vraagstukken zonder dat hiervoor</p>

Onderdeel 1 van 5	
Paragraaf 3.1	Eindtermen op basis van leeruitkomsten
	<p>aanpassing van eindtermen nodig is. Dit zal de effectiviteit van de opleiding bevorderen.</p> <p>Door de eindtermen te beschrijven op basis van leeruitkomsten is wellicht meer flexibiliteit mogelijk om opgedane kennis, kunde en leerervaringen in te brengen, om aan te tonen dat leeruitkomsten behaald zijn (hierdoor is meer maatwerk mogelijk).</p>
	<p>Belemmeringen:</p> <p>Potentiële belemmeringen of risico's bij het ontwikkelen van eindtermen voor de opleiding op basis van leeruitkomsten kunnen onder andere zijn:</p> <p>1) Herijking van de invulling van de definitie 'startbekwaam accountant': als hiervan geen goed, eenduidig, begrip bestaat kan dit leiden tot grotere verschillen in eindniveau van accountants dan bij de huidige, meer gedetailleerde en geprotocolleerde situatie.</p> <p>2) Het risico dat de leerdoelen te breed geformuleerd zijn, waardoor het moeilijk wordt om te bepalen of studenten de vereiste competenties hebben ontwikkeld en het bewaken van een gelijk speelveld en een consistent niveau bij de onderwijsinstellingen wordt bemoeilijkt.</p>

Onderdeel 2 van 5	
Paragraaf 3.2	Themagericht raamwerk
Doelstellingen	<p>A. Eindtermen die zodanig van opzet en inhoud zijn dat ze:</p> <ol style="list-style-type: none"> conceptuele vorming stimuleren (en het 'stapelen' van onderwerpen voorkomen);

Onderdeel 2 van 5	
Paragraaf 3.2	Themagericht raamwerk
	<ol style="list-style-type: none"> 2. aansluiten op de diverse werkpraktijk; 3. opleidingen de ruimte geven voor het ontwikkelen van het curriculum en innovaties in onderwijs- en toetsvormen.
Uitgangspunt	Het nieuwe onderwijsraamwerk beschrijft de eindtermen themagericht.
Consultatievragen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Welke kansen ziet u als het gaat om een thematische insteek? 2. Welke belemmeringen ziet u als het gaat om een thematische insteek? 3. Voor welke (max 6) thema's zou u kiezen voor de oriëntatie Assurance en/of Accountancy-MKB?
Vanuit welk perspectief beantwoordt u de vragen? (student, werkveld, opleiding)	Werkveld & stagebureau
Antwoorden	<p>De kansen voor een themagericht raamwerk voor de opleiding zijn dat het de ontwikkeling en vernieuwing van programma's in onderwijs stimuleert.</p> <p>Een themagericht raamwerk kan de relevantie voor de praktijk verhogen, de integratie tussen theorie en praktijk faciliteren en motiveert studenten. Dit kan ook helpen bij een bredere (ruimere) instroom van nieuwe studenten.</p>
	<p>Potentiële risico's bij een themagericht raamwerk voor de opleiding kunnen zijn:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Mogelijke afname van vakspecifieke kennis: het focussen op thema's kan ervoor zorgen dat specifieke vakgebieden minder aandacht krijgen, waardoor

Onderdeel 2 van 5	
Paragraaf 3.2	Themagericht raamwerk
	<p>studenten mogelijk minder diepgaande kennis opdoen op bepaalde vakgebieden.</p> <p>2) Het werken met themagericht onderwijs stelt andere eisen ten aanzien de docenten (theoretisch vakdocent versus praktijk) en dienen in de tijd aan te sluiten op het ervaringsniveau van de trainees.</p> <p>Een mogelijke onderverdeling naar thema's kan zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Planning (van klantacceptatie tot begripsvorming van de klant en de bijbehorende risico-inschatting en materialiteit); • Interim werkzaamheden (toetsen van AO/IB & ICT); • Eindejaarswerkzaamheden (incl. diverse vaktechnische onderwerpen, samenwerken specialisten/ experts, foutenevaluatie); • Het schrijven/bespreken van rapportages (Management Letter / Accountantsverslag), project management en soft skills; • Specifieke onderwerpen zoals o.a, (niet limitatief): CSR, NOCLAR, going concern, fraude, innovatie (GenAI), tooling; • Bijzondere verantwoordingen en overige assurance opdrachten (b.v. subsidies) of aan assurance verwante opdrachten (NV COS4400 opdrachten, etc).

Onderdeel 3 van 5	
Paragraaf 3.3 Theorie en praktijk geïntegreerd in de eindtermen	
Doelstellingen	<p>A. Eindtermen die zodanig van opzet en inhoud zijn dat ze:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. aansluiten op de diverse werkpraktijk. <p>B. Eindtermen die de vormgeving van de accountantsopleiding zodanig stimuleren dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. het leereffect voor studenten optimaal is; 2. dubbelingen voorkomen worden; 3. de administratieve last voor studenten verlaagd wordt; 4. de professionele ontwikkeling tot startbekwame accountant in een actieve leercultuur plaatsvindt.
Uitgangspunt	CEA wil de integratie van theorie en praktijk zoveel mogelijk stimuleren door de eindtermen geïntegreerd te beschrijven en in het raamwerk geen onderscheid te maken in eindtermen voor theorie en praktijk.
Consultatievragen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hoe kijkt u aan tegen de integratie van de eindtermen van theorie en praktijk? 2. Welke kansen ziet u daarin voor studenten, het onderwijs- en/of het werkveld? 3. Welke belemmeringen ziet u?
Vanuit welk perspectief beantwoordt u de vragen? (student, werkveld, opleiding)	Werkveld & stagebureau
Antwoorden	Wij zijn een voorstander van het goed aansluiten van de theoretische opleiding en (de rol van de accountant in) de praktijk, waarbij de theorie de basis is voor hetgeen dat in de praktijk moet worden beheerst. De integratie van de eindtermen van theorie en praktijk zorgt voor een aantrekkelijkere opleiding. Integratie van theorie en praktijk draagt bij aan een optimaal leereffect, voorkomt doublures

Onderdeel 3 van 5

Paragraaf 3.3

Theorie en praktijk geïntegreerd in de eindtermen

en verhoogt de relevantie en het begrip van studenten. De studenten kunnen hun kennis direct toepassen in de praktijk, waardoor ze beter voorbereid zijn op hun toekomstige rol.

Het schept mogelijkheden om de rol van praktijkbegeleider verder te ontwikkelen/verdiepen ('stagebeoordelaar' die verrichtingen van de trainee (datgeen wat in theorie geleerd is, en in de praktijk op opdrachten wordt uitgevoerd) aftekent).

Het integreren van de praktijkopleiding, in de theoretische opleiding, volledig onder regie van een onderwijsinstelling is naar onze mening niet wenselijk. Zie ook hetgeen is opgenomen onder belemmeringen (vertrouwelijkheid van gegevens en de rol van de praktijkbegeleider). Meer 'credits' voor de binnen een accountantsorganisatie opgedane praktijkervaring (mede toetsbaar door doorgroei in functie(profiel)) en interne trainingen, zou wenselijk zijn en lasten verlagend kunnen werken. De kwaliteit van de door een trainee opgedane praktijkervaring is onderdeel van een geïntegreerd systeem van leren, ontwikkelen en kwaliteitsbeheersing.

Het is belangrijk dat bij het afstemmen van de integratie van theorie en praktijk rekening wordt gehouden met de consistentie van de opleiding. Het totaal van de theoretische opleiding (+ de praktijkvereisten) moet niet per onderwijsinstelling gaan verschillen. Als de (praktijk)opleidingseisen per onderwijsinstelling verschillend ingevuld zouden worden heeft dit een negatieve impact op de werkbaarheid voor de praktijkbegeleiders en beoordelaars, die voor meerdere trainees aangesteld (kunnen) zijn.

Het is ook van belang dat de praktijkseisen zodanig zijn dat ze kunnen worden gerealiseerd in diverse omgevingen. De (landelijke) praktijkomgeving is voor trainees niet overal gelijk (OOB-accountantsorganisaties, middelgrote en

Onderdeel 3 van 5

Paragraaf 3.3

Theorie en praktijk geïntegreerd in de eindtermen

kleinere accountantsorganisaties, Rijk, etc.). De leeruitkomsten zouden voor iedere trainee (ongeveer) gelijk moeten zijn terwijl in de praktijktoepassing ruimte voor diversiteit zou moeten zijn.

Er bestaan daarnaast risico's ten aanzien van vertrouwelijkheid van gegevens (klantgegevens en persoonsgegevens) als de praktijk het onderwijsveld wordt ingebracht. Dit risico is niet te onderschatten als het gaat om echte beroepsproducten of dilemma's.

Ook zijn de beroepsproducten (bijna) nooit alleen de verdienste van één trainee, maar komen in samenwerking op een team tot stand. De mate van zelfstandigheid bij de uitvoering door de trainee is daarbij ook afhankelijk van de complexiteit en omvang van de controlecliënt. Hiermee moet rekening worden gehouden bij het bepalen van de eisen die worden gesteld aan de beroepsproducten en de zelfstandige rol van de trainee bij de totstandkoming ervan.

Onderdeel 4 van 5	
Paragraaf 3.4	Normering van de eindtermen
Doelstellingen	<p>A. Eindtermen die zodanig zijn van opzet en inhoud dat ze:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. opleidingen de ruimte geven voor het ontwikkelen van het curriculum en innovaties in onderwijs- en toetsvormen. <p>B. Eindtermen die de vormgeving van de accountantsopleiding zodanig stimuleren dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. de administratieve last voor studenten verlaagd wordt. <p>C. Eindtermen die qua normering zodanig ingestoken zijn dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. brede en diverse instroom (in de postinitiële fase) wordt gefaciliteerd; 2. er aandacht is voor doorstroom, inclusief 'herintreders' qua studie.
Uitgangspunt	<p>In het nieuwe raamwerk wordt de ECTS-norm per vakgebied losgelaten. Het beheersingsniveau omschrijft de kwalificaties bij afronding van de accountantsopleiding. Dit geeft de mate van complexiteit en zelfstandigheid aan waarop iemand de vereiste competenties moet behalen. De kwalificaties sluiten aan op het European Qualifications Framework (EQF) zoals dat in EU verband is opgesteld. Ook stelt CEA de eisen waaraan een student moet voldoen om de praktijkopleiding te mogen beginnen conform EQF. Voor de normen van de studielast en studieduur overweegt CEA verschillende mogelijkheden. Deze verschillen in hoeverre CEA opleidingen ruimte biedt om het opleidings- en toetsprogramma in te vullen en een beroep doet op de verantwoordelijkheid van de opleidingen om de kwaliteitsnorm te handhaven. In haar toezichtsrol beoordeelt CEA in hoeverre opleidingen de eindtermen realiseren en vaststellen dat een student deze heeft behaald.</p>
Consultatievragen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Op welk niveau horen kwantitatieve en/of kwalitatieve normen thuis in de eindtermen? Bijvoorbeeld op themaniveau, op initieel- en/of

Onderdeel 4 van 5			
Paragraaf 3.4	Normering van de eindtermen		
	<p>eindniveau? En maakt u daarin onderscheid als het gaat om type normering (studielast, studieduur, beheersingsniveau)?</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Acht u het noodzakelijk om normen op te nemen in de eindtermen voor studielast en studieduur? Wat zijn uw voornaamste overwegingen hierbij? 3. Welke kansen of belemmeringen ziet u bij de mogelijkheden (zie hieronder) die CEA moet meenemen in haar overweging? 		
Vanuit welk perspectief beantwoordt u de vragen? (student, werkveld, opleiding)	Werkveld & stagebureau		
Antwoord	<p>Eindniveau - beheersingsniveau</p> <p>PwC is voorstander van normen op studielast / studieduur voor de verschillende fasen van de opleiding. Deze geven een bepaalde duidelijkheid voor de trainees / studenten en opleiders over de verwachtingen ten aanzien van de omvang en te bereiken diepgang van de opleiding. Er dient wel ruimte te zijn om hier flexibel mee om te gaan en binnen de totale opleiding accenten te leggen die per opleider kunnen verschillen en in de tijd kunnen veranderen zonder dat dit ten koste gaat van het realiseren van de geformuleerde leeruitkomsten.</p>		
	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">Mogelijkheden</td> <td style="width: 50%;">Uw overwegingen:</td> </tr> </table>	Mogelijkheden	Uw overwegingen:
Mogelijkheden	Uw overwegingen:		

Onderdeel 4 van 5		
Paragraaf 3.4	Normering van de eindtermen	
	<p>Studielast theoretische opleiding:</p> <ul style="list-style-type: none"> Geen normering voor de studielast, Een minimum ECTS-norm voor gehele accountantsopleiding of een (minimum) ECTS-norm enkel voor de postinitiële fase. 	<p>Wij zouden een studielast per fase van de opleiding cq. de postinitiële fase voorstellen om wel enige richting te geven aan de omvang en diepgang van de opleiding. Dat zou aangevuld kunnen worden met een beperkte minimumeis per kerngebied (thema) zonder hiermee de vrijheidsgraden bij de invulling door de opleiders van de opleiding te veel in te perken, zolang de leeruitkomsten worden gerealiseerd op het gedefinieerde niveau.</p>
	<p>Studieduur en -last praktijkopleiding:</p> <ul style="list-style-type: none"> Urennorm behouden, al dan niet met een kwalitatieve norm voor vakgebied en type werkzaamheden; Geen vertaling naar een urennorm, invulling aan NBA/RPO voor driejarige praktijkopleiding; Geen kwalitatieve norm voor vakgebieden of type werkzaamheden. 	<p>De studieduur en -last vergt wellicht ook een herijking/heroriëntatie van de definitie van het niveau 'startbekwame accountant' en een aanpassing van het niveau waarop trainees (inhoudelijk) afstuderen.</p> <p>Als wordt gewerkt met geïntegreerde eindtermen en realisatie van die eindtermen wordt getoetst, zou naar onze mening volstaan kunnen worden met een overall urenis en meer flexibiliteit in de invulling van de urenis (d.m.v. het stellen van minimum uren voor een beperkt aantal</p>

Onderdeel 4 van 5		
Paragraaf 3.4	Normering van de eindtermen	
		<p>gedefinieerde gebieden). Hiermee kan een betere aansluiting met het interne HR proces worden gerealiseerd, kan de huidige ervaren documentatielast worden gereduceerd en kan de aantrekkelijkheid / studeerbaarheid voor individuele trainees wellicht worden vergroot (one-size does not fit all)</p>
	<p>Beheersingsniveau theoretische en praktijkopleiding:</p> <p>CEA sluit met haar kwalificaties aan op het raamwerk dat gangbaar is in het hoger onderwijs. Het gaat om beheersing van de competenties op bachelor en/of masterniveau.</p> <p>CEA stelt per oriëntatie toelatingseisen (minimum) voor praktijkopleiding in aansluiting op het beroepsprofiel.</p>	<p>Als het uitgangspunt is dat een trainee met de praktijkopleiding start zodra hij of zij met de postinitiële opleiding start dan zien wij geen noodzaak voor aanvullende toelatingseisen voor de praktijkopleiding.</p>

Onderdeel 5 van 5	
Paragraaf 3.5	Aandacht voor (brede en diverse) instroom en doorstroom
Doelstellingen	<p>C. Eindtermen die qua normering zodanig ingestoken zijn dat:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. brede en diverse instroom (in de postinitiële fase) wordt gefaciliteerd; 2. er aandacht is voor doorstroom, inclusief 'herintreders' qua studie.
Uitgangspunt	<p>CEA overweegt een minimum set van competenties te beschrijven op basis waarvan een student aan de postinitiële fase van de theoretische opleiding kan beginnen zonder aanvullende deficiënties (instroomprofiel). Dit maakt voor studenten helder waar minimaal aan moet zijn voldaan en belemmert de student niet in zijn keuze van onderwijsinstelling. Opleidingen kunnen op basis van de minimum set een ontwikkelgesprek houden om te bepalen in hoeverre een student al competenties heeft verworven en waar aanvullende ondersteuning nodig is.</p>
Consultatievragen	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hoe kijkt u aan tegen het beschrijven van een minimum set van competenties benodigd om te kunnen starten in de gehele postinitiële fase van de opleiding (dus het theorie- en praktijkdeel)? Welke uitdagingen ziet u daarbij om dit te realiseren? 2. Wat is er volgens u nog meer nodig om een bredere en diverse instroom te faciliteren?
Vanuit welk perspectief beantwoordt u de vragen? (student, werkveld, opleiding)	<p>Werkveld</p>
Antwoord	<p>Het beschrijven van een minimum set van competenties voor de gehele postinitiële fase van de opleiding kan helpen om duidelijkheid te verschaffen aan studenten over wat er minimaal vereist is om te kunnen starten.</p> <p>Een uitdaging hierbij is om een consensus te bereiken over welke competenties essentieel zijn alvorens gestart kan worden met de postinitiële fase en hoe deze kunnen worden gemeten.</p>

Onderdeel 5 van 5	
Paragraaf 3.5	Aandacht voor (brede en diverse) instroom en doorstroom
	Daarnaast: het beschrijven van een minimum set van competenties lijkt wat haaks te staan op het doel om een grotere groep studenten aan te trekken en flexibiliteit te bieden.
	PwC vraagt ook graag aandacht voor de aansluiting met internationale (accountants-)opleidingen. De organisatie ziet dat de aansluiting vanuit internationale (accountants-)vooropleidingen complex is. Hier worden veel deficientievakken geïdentificeerd wat de zorgt voor een flinke studielast. Hierdoor verlaten talentvolle internationale accountants soms ongewenst het vak.